

ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ЧЕРКАСЬКОЇ  
ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ  
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ  
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

*Азбука педагогічних істин  
від Олександра Захаренка*

Черкаси  
2012

**Автор-укладач:**

**Крутенко О.В.**, завідувач лабораторії виховної роботи Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників.

**Рецензенти:**

**Чепурна Н.М.**, кандидат педагогічних наук, директор Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників;

**Степанова Н.М.**, методист лабораторії суспільно-гуманітарних дисциплін ЧОПОПП

Затверджено вченою радою ОПОПП.  
Протокол № 2 від 31.05.2011 року.

*«Єдиним свідченням  
правильного навчання є щастя дитини».  
Марія Монтессорі*

## **РОЛЬ УЧИТЕЛЯ І ШКОЛИ У ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ**

▪ **Де найперша таємниця** творчості вчителя? Однозначно — в конспекті уроку, точніше, у великій праці з підготовки до нього, неповторного, єдиного, як прожите життя, як неповторне свято єднання вчительської душі з душами своїх вихованців.

▪ **Друга таємниця** творчості педагога — в його відмові йти протореною стежкою, в його звичці знаходити нестандартні вирішення будь-якої проблеми.

▪ Кого люблять діти? Хто не такий, як усі, хто щодня радує їх новинкою, хто не буденно сіра, а святкова творча особистість. Це не лише Божий дар, цього можна навчитися у вузі. У нашій школі є правило — два уроки на місяць учитель розробляє в деталях і показує пробу своєї творчості колегам, збагачуючи скарбничку колективного досвіду. Тут і диференціація, і розвиток, і становлення особистості, і цілісна картина світу через інтеграцію предметів в одній темі та проведення дискусії при громадському огляді знань.

▪ **Третя таємниця** творчості вчителя — в його повній свободі вибору форм і методів. Без неї він задихнеться. Вимога єдина — знання ґрунтовні з сумнівом і доведенням, з власною думкою і елементом наукового дослідження.

▪ **Четверта таємниця** — демократизація навчання, в поєднанні з високою вимогливістю, турботою про здоров'я дитини.



*Лінійка пам'яті  
у Сахнівській школі,  
присвячена  
70-й річниці з дня  
народження  
О.А.Захаренка*

▪ **П'ята таємниця** — пробудження і розпізнавання у дітей природної обдарованості, яку всіма силами і вмінням педагога слід підтримати, розвинути, досягти найвищого рівня творчості у вибраній галузі.

▪ **Шоста таємниця** — стимул, стимул і ще раз стимул.

**Висновок-аксіома.** Без творчого вчителя не може бути ні нової школи, ні нового суспільства, ні вільної України.

▪ Технологією навчально-виховного процесу в школі потрібно передбачати, щоб кожного разу, кожного року перед учнівським і педагогічним колективами, перед батьками, громадськістю була поставлена мета, до якої треба спільно йти. Ця мета повинна захопити дітей, вчителів, батьків. Тоді школа житиме цікаво, творчо, бачитиме перспективу. Якщо цього немає, то вона буде схожа на нудну контору, де чекають дзвінка, чергової відпустки чи заробітної плати.

▪ Система виховної роботи базується на ланцюжку щорічних задумів (цілей), якими захоплюються і діти, і вчителі, і батьки. Вдало знайдений задум перетворює життя вчителя і учня в животворний струмочок, школу — у велику сім'ю, де панує радість, творчість, а навчально-виховний процес перестає бути обтяжливим і для дитини, і для вихователя.

«Творчі таємниці вчителя» /  
«Початкова школа», 1998, № 3

▪ ... У педагогіці є поняття - метод перспективи. Не можна зупинятися ні на один день, треба рухатися від мети до мети. Дитина не готується жити, вона живе, і, отже, життя її не завтра, а вже сьогодні має бути яскравим, повнокровним, радісним. І цю радість повинні нести їй ми, педагоги. Її радість - наша життєва мета. А набути її діти можуть лише в колективній творчості. Ми ж, дорослі, допоможемо їм у цьому.

«Учительская газета», 10.09.1988р.

▪ Якщо ще не все погано в освіті, то це завдяки мудрості, вірі і впевненості нашого учителя, якого не зупинити і не залякати ні кризами, ні модними реформаціями. Любов'ю до дітей він жив, живе нині і довгі роки сяятиме ясною зорею у серцях тих, хто робить перші кроки боротьби за життя в новому світі.

▪ Не заважайте вчителю навіть тоді, коли втратили віру в необхідність державної політики в освіті. Не принижуйте його злиденним буттям! Не смійтесь над його терпінням і фанатизмом. Зніміть перед ним шапку і прислухайтесь, як нерівно б'ється його серце.

«Серце учителя б'ється нерівно» /  
«Педагогічний вісник» 1995, № 1

▪ Діти не народжуються соціально пасивними, байдужими до знань і праці. Такими їх робимо ми, старші. Вони — нерозкриті таланти, що губляться безповоротно по дорозі до десятого класу. І ми, вчителі, часто забуваємо, що діти бачать світ той же, що й ми, тільки гострішими очима. І продовжуємо випускати «брак». Наш «брак» не можна викинути на смітник, він породжує новий, який проникає в усі ділянки організму суспільства. Біда наша в тому, що ми, наділені найгострішою зброєю — словом, не використовуємо його для викоренення недоліків, що ще трапляються в нашому житті.

«Ростити господарів долі»,  
«Черкаська правда», 27 травня 1987 року

▪ ...Головний девіз педагогів нашої школи: «До серця дитини - через захоплення в праці та навчанні». Багаторічний досвід свідчить, що успіх залежить перш за все від педагога, який досконало знає свій предмет, уміє захопити дітей, здатний проводити виховну роботу. Однак заслуговує на увагу й такий момент. У школі не лише педагоги, але й учні-старшокласники проводять уроки. Захворіє вчитель - йому є заміна. Таким чином, користь виходить подвійна: не відстають від програми ті, хто навчається, і перевіряють себе ті, хто збирається вступати до педагогічних вузів.

«На боевом посту», 27.05.1986р.

▪ ...На мою думку, найважливішим фактором у шкільному житті є той дух та ідейно-моральна, трудова обстановка, яка панує в школі.

«За педагогічні кадри», /24.11.1986р.

▪ Інколи кажуть, що сім'я — це держава в мініатюрі з своїми економістами, фінансистами, з кризами і злетами, радощами і сумом, Школу ж порівнюють з своєрідною проекцією суспільства, в якому вона працює. Причому, кожна школа — це проекція під лише їй притаманним кутом. Картинка сільської школи часто залежить від "кольору" виробничої сфери на селі. А в останній час вона надто посіріла через сувору дійсність: зубожіння, занедбаність колективних господарств. І не зважаючи на ту дійсність в Україні і зокрема на Черкащині різноманіття сільських шкіл схоже на різноманіття весняних квітів на узліссі, кожна — єдина в своєму роді, має власне обличчя. Це й добре, бо не заперечує можливості добросусідського існування та виконання єдиних загальнодержавних цілей. Педколектив постійно ставить перед собою завдання навчити кожну дитину, а через неї і членів сімей зберігати і зміцнювати своє здоров'я. Атмосфера в колективі доброзичлива, кожна дитина і кожен учитель почувають себе комфортно, знаючи, що в школі їх чекає не лише повсякденна навчально-пізнавальна праця, а й обов'язковий щоденний сюрприз, досягнення, відзнака; не буде грубого осуду за невивчений урок чи недоречну випадковість.

«Сутність сільської загальноосвітньої»  
(Знайомство із Сахнівською середньою школою)  
«Педагогічний вісник», № 4, 1997  
«Шкільний світ», 1997, № 4, с.4-5

▪ А тим часом і близькі, й далекі наші плани починаються з неї, з школи. І якщо вона не перебудується — не буде в країні ясного завтрашнього дня. Бо саме тут, у стінах школи, починають формуватися, набиратися знань і морального здоров'я кадри, ті самі кадри, які вирішують усе. Так от, чи будуть ці кадри громадянами, гідними своєї країни і свого часу, чи це буде кадровий брак, котрий, як його не перемішуй—«по вертикалі» чи «по горизонталі» — залишається браком, гальмом суспільного прогресу, залежить від школи і від уваги до її справ з боку всієї нашої громади.

▪ Зайдіть у наймолодші класи. Ви побачите сяючі допитливі очі, на кожне запитання учителя — ліс рук: я скажу, я! І щоб ці оченята через кілька років не згасили нудьга і байдужість, щоб у

них завжди палала жага знань, педагог повинен зростати разом з кожним своїм класом, дивуватися разом з ним кожному дитячому відкриттю, хай для нього, вчителя, цей перший чи п'ятий клас буде вже на віку п'ятнадцятим, двадцятим чи двадцять п'ятим. Це вимагає великого напруження, великої роботи душі, але інакше не можна, якщо ти педагог, а не людина, що просто заробляє в школі на прожиття. Педагог повинен бачити в школяреві людину, а не об'єкт для виховання, і ставитися до цієї людини з великою повагою. Повагою глибокою і щирою, а не формальною і фальшивою.

- Фальші не приховати. Формалізм і фальш залишають нерозкритими або гублять дитячі таланти, гублять безповоротно на десятирічному шляху до атестата, який має засвідчувати зрілість молодої особистості. А він же часто засвідчує тільки набуття певної суми знань. Щоб бути зрілою людиною — суми знань мало. Потрібні ще й високі людські чесноти, такі як порядність, жага справедливості, зацікавленість долею іншої людини. Ці чесноти виховує в дитині не тільки школа.

- У шкільних стінах починається все, що може нас радувати чи непокоїти. У тиші уроків, у домашніх завданнях і контрольних роботах, у піонерських справах зріє наше завтра. Тут сьогодні плаче громадянин, який перейме на свої плечі тягар з плечей старших поколінь, діятиме й мислитиме по-новому, нестандартно, буде активним перетворювачем життя, борцем за наші світлі ідеали.

- Життя в селі продовжується далеко не в останню чергу завдяки школі. Школі, яка разом з батьками піднімає на крило молоде покоління.

«Школа: з неї все починається»

«Під прапором ленінізму». – 1987. № 9, с.72-76

- Немов ріка, що народжується з струмочків, озерець, гірських потічків, людське життя бере початок з шкільної парти. Вона — колиска майбутньої долі.

- Логіка педагогічної праці така, що її кінцевий результат можна побачити лише через тривалий час, роки.

- Без достатньої обізнаності з наслідками своєї роботи, без постійного аналізу взаємозв'язків між виховними впливами та їх матеріалізацією в духовному світі учня не визначиш з достовірністю ефективності педагогічної праці.

▪ Недарма науковці з такою наполегливістю ведуть пошук критеріїв оцінки результатів виховання, критеріїв переконливих, надійних, незаперечних. Простежити життєву долю випускника, встановити залежність між його навчальними успіхами, вихованістю, становленням у колективі і наступним громадянським становленням у суспільстві, характером трудової діяльності через десятиліття — означало також збагатити учителів тією духовною силою, яка підтримуватиме щоденні зусилля в активному звершенні навчально-виховного процесу.

«Щаслива доля поколінь» /  
«Радянська школа», 1977, № 11

▪ Творчість як прояв новизни в створенні духовних і матеріальних цінностей потребує свободи і підтримки. Не помітити керівнику хоч маленьких проявів творчості дитини чи вчителя, на мій погляд, просто злочинно.

▪ Школу без творчого пошуку не люблять діти, обминають батьки. Зупинятися не можна.

▪ У наш хаотичний час педагогічних проблем мов грибів після рясного дощу. За цих умов нас врятує лише пошук нових методів, прийомів, технологій.



▪ *Урок читання у Сахнівській школі (2008 рік).*



▪ Дуже багато важать стимули. І для дітей, і для вчителя, Красиві й сильні, матеріальні й духовні, бо без цих генераторів прогресу, стимулів творчості, засохне освіта, збідніє нація, загине держава.

▪ Стимули мають бути різними: стипендії за старанність, творчі знахідки, премії, призи за окремі проекти, пропозиції, ідеї. Систематичні конкурси типу «Що? Де? Коли?», щоденний ранковий прямий 5-хвилинний радіоэфір з інформаціями дітей...

▪ Кожен день, кожен рік мають бути несхожими на попередній.

▪ Повірте, якщо у школі чи ліцеї витає не захмарена мрія, якщо вона захопила дітей, вчителів і батьків, тоді легко працюється, а творчість стає домінантною. В колективі народжується те святе і прекрасне, яке називається успіхом — здійсненою мрією.

▪ Не лякайте один одного кризою освіти. Йде закономірний процес, в якому школа разом з наукою має бути хоч на півкроку попереду суспільства.

▪ Не слід розвалювати систему позашкільних закладів, де налагоджено розвиток творчих, природних здібностей і дітей, і дорослих. Вони якоюсь мірою компенсують недоліки школи і в системі навчання, і системі виховання, дає можливість дитині розкрити себе. В цих закладах народилася думка прискореного пізнання світу дитиною через предмети естетичного циклу, через вкраплення матеріалу природничо-технічних наук, астрономії, інформатики, фізики в програми молодших класів, починаючи з другого.

▪ Тож поспішаймо робити добро. Духовне добро. Воно стократ цінніше від матеріального. Повторімося в наших вихованнях прекрасними рисами національної культури, патріотичним духом любові до свого народу, любові до вищої якості людини — творчості.

«Два центри Всесвіту» /«Освіта», 23 лютого 1994 року

▪ Навчально-виховний процес ми намагались побудувати на принципах гуманізму і демократії. Останнім часом хотіли, щоб загальнолюдські цінності, які сповідують люди всього світу, були і Вашим надбанням.

▪ Колись одна з газет нас назвала «Мрійники з Сахнівки». То істинна правда. Вчилися і мріяли, завжди щось будували: то

інтернат, то теплицю, то музей з обсерваторією і планетарієм, то спортивний комплекс, то літній, то зимовий басейн. Проводили радіолінійки, телепередачі. І мрійниками ми були, і реалістами — доводили задуману справу до завершення. Задумана мрія несла всіх на крилах впродовж усього навчального процесу, нанизуючи курси і предмети на єдиний стовбур, який називається «Знаннями». Непомітно проходили роки, не хотілося залишати школу, що стала для багатьох другою рідною домівкою. Так, школа — це не лише будинок, побудований будівельниками в такому-то році. Школа — це постійне об'єднання маленьких душ навколо єдиної мрії, щоразу нової, щоразу захоплюючої і... здійсненої. Так і велика держава Україна має об'єднатись навколо однієї, загальнолюдської ідеї, може зрозумілішими будуть ідеї поліпшення добробуту кожного, хто живе в державі, ідея продовження життя громадян України.

«Енциклопедія шкільного роду»

(автобіографічні дані,  
спогади, роздуми)

С.Сахнівка

Корсунь-Шевченківського району

Черкаської області

2000 рік

▪ Ентузіастів і творчих педпрацівників треба систематично підтримувати морально і матеріально - це має стати законом. Слід заохочувати вчителів, які вкладають свою працю і енергію, щоб створити затишне місце собі і своїм учням.

▪ Учні обожають тих учителів, у яких добре розвинуте логічне мислення та неабияка ерудиція. Вчитель має цікавитись і музикою, і танцями, і не бути профаном у спорті. Особливо це важливо в сільській місцевості, коли ти і хімік, і фізик, і літератор, і математик, і політик. Вчитель щоденно відповідає на сотні запитань батьків, односельчан, учнів.

«Гордієві вузли сучасної школи.

Як їх розв'язати?» /

«Педагогіка толерантності»,

1999, № 3-4



▪ *Будівництво шкільного музею.  
Працюють виробничі бригади,  
до складу яких входять учні, учителі, батьки,*

▪ У нас два табелі для учнів: один звичайний, на сірому папері, називаємо його робочим, другий—на перший погляд зовсім не табель, а красива Почесна грамота з силуетом В. І. Леніна. І слова: «По Леніну звіряємо свій крок», а нижче — «Ленінський табель успішності і вихованості». Видається він учням у присутності батьків і всієї школі чи кількох класів лише один раз на рік, інколи це робимо 25 травня, а останнім часом — після екзаменів на батьківських зборах груп класів п'ятих — восьмих, дев'ятих — десятих.

▪ Ленінський табель мають право вручити лише директор школи, секретар парторганізації і обов'язково в урочистій обстановці під звуки духового оркестру, а з ним квіти й подарунок, грамоти. Чим цей табель відрізняється від звичайного? Ми вписуємо до нього сім основних «предметів»: громадська активність, культура, старанність у навчанні, ставлення до праці на суспільне благо, ставлення до результатів праці людини, ставлення до батьків та старших. Сьомий й восьмий

предмет встановлює вчитель, класний керівник. Йому видніше. За домовленістю з класом, бажаючи надати більшого значення тій чи іншій категорії вихованості, вони й записують «свої предмети» вільні рядки.

▪ Які б стосунки не склалися в одного з іншим, які б групи не існували в класі, за багаторічним спостереженням упевнився: оцінка колективу найточніша, найсправедливіша. Зрозуміло, що таблиці, про які йде мова, ми ввели лише в п'ятих — десятих класах, та й то маємо їх різновиди. Право на Ленінський таблиць і грамоту одержує той, кому і класний керівник, і колектив класу виставили відмінну оцінку з усіх категорій.

З щоденника директора школи //  
Рад.школа.-1987.-№ 5.-с.66-68.  
Рад.школа.-1987. - №4.с.76-80.

▪ Чи бачили ви різнотрав'я на узліссі влітку? Яка розмаїтість барв і форм! А разом — чудова гармонія природи. Так і кожна людина, кожна школа — неповторна квіточка. І не треба нічого придумувати. Закон природи щодо єдності різноманітності справедливий і на нашій освітянській ниві. Мені приємно, що це відзначено в Програмі, отже, має бути підкріплено ділом: від індивідуального проектування (а значить, створення будіндустрії освіти) до авторських програм і методів, об'єднаних культом головних цінностей людини: здорового тіла, розуму (освіченості), культури душі (вихованості), працьовитості та національної гордості.

▪ Час фанатизму минув. Не вернеш. Загальний розвиток освіти принесуть не окремі фанатики, умільці, хоч і їх роль особлива. Головний важіль розвитку — стимул. Стимул — це насамперед ціль. Без неї відсутня дорога. Бездоріжжя викликає розгубленість. Ціль має бути такою ж сильною, як продовження роду людського. Це з філософської царини. А з практичної — суспільство має потурбуватися про матеріальні, моральні й інші стимули для творчої праці, для роботи по розвитку творчих здібностей особистості, стимул до повної віддачі себе дітям. Важливо мати також стимули для одержання знань і широкої ерудиції.

▪ Критерії оцінки діяльності вчителя, учня, школи — теж стимул. Без глибоко продуманих засобів заохочення з кризи не

вийти. Ні в економіці, ні в духовній сфері.

▪ Пропозиції: необхідний постійний діловий контакт педагога, психолога з журналістом і працівником екрану на всіх рівнях. У кожному сільську школу 120 хвилин ефірного часу на тиждень. Сильнішого засобу впливу, ніж ЗМІ, в демократичному суспільстві нема. Журналістам, коментаторам, оглядачам, політикам і всім адміністраторам необхідно дати серйозну психолого-педагогічну освіту. Менше буде безтактності, фальші, менше сіятиметься розбрат між людьми. Бо слово в руках психолога — це ліки, слово в руках засобів масової інформації — і настрій, і смуток, і установка «Град».

«Розраховуємо на мудрість»/ «Віче», 1993,  
№ 3, с. 96-99

▪ Задум, мрія з широким соціальним змістом, якщо вони до того ж успішно поєднуються з особистими цілями, стають одним з внутрішніх джерел виникнення й розвитку глибоких громадянських почуттів, активізації особистості до вольових зусиль, трудової діяльності. Ось чому педколектив вирішив, що спорудження фонтану матиме громадянську мету, що воно повинне принести радість людям, селу.

▪ Перспектива освітлює життєві кроки людини, додає радості будням. Досвід сучасної школи свідчить, що колектив об'єднується для громадянського виховання у процесі повсякчасного утвердження в учнів перспективних почуттів, що дітям потрібна мрія. А. С. Макаренко говорив, що завтрашня радість починається з простого задоволення, а потім сягає глибокого почуття обов'язку.

▪ Майстерність педагога як вихователя полягає і в тому, щоб визначити момент і зрозуміти, коли шкільний колектив відчуває потребу в нових, більш цінних починаннях, коли треба поставити перед ним ту чи іншу мету. Але необхідно знати можливості дітей, забезпечувати їм умови, коли б вони могли діяти дружно, спокійно, в піднесеному настрої. Досвід переконує, що колектив має концентрувати свою увагу, зусилля на таких завданнях і планувати їх на такий відрізок часу, щоб не зірватися в напруженні і не втратити віри в здійсненність задуманого, інтересу до нього. Колектив з часом гартується, міцніє і стає здатним виконувати серйозніші, відповідальніші плани. Чим більший досвід колективу, тим сильніше запалює дітей нова перспектива, навіть важка, але

гідна уваги за своєю суспільною значущістю.

- Громадянська зрілість колективу, як і кожного його члена, найяскравіше проявляється в процесі тривалих, значних трудових справ. У колективі за таких умов створюється атмосфера, сприятлива для розвитку здібностей дітей, для формування у них почуття колективізму, відповідального ставлення до своїх обов'язків.

- Діяльність людини дає особливо високі результати, якщо вона супроводжується натхненням, якщо вона захоплює. Тоді емоціональна, вольова сфери набувають особливого піднесення та напруженості. Виховна сила шкільного колективу, одним з головних завдань якого є формування свідомості, високих моральних якостей учнів, їх ставлення до праці, залежить певною мірою від того, наскільки пройняте їх життя творчістю, наскільки їх будням властиві поетичність, романтика, захопленість.

- Досвід переконує: коли праця захоплює, дитина, підліток йде назустріч виховним впливам. Спочатку треба зацікавити дитину, допомогти їй зрозуміти суспільну значущість поставленої мети. За цієї умови надзвичайно зростає чутливість до виховних впливів, яку і слід використати для формування високих громадянських якостей.

- Виставки цінні й тим, що дають можливість залучати учнів до тривалої напруженої праці.. Щоб виготовити річ, дитина повинна працювати певний час. Добрими вихователями часто є ті заходи, які тривають місяцями, роками. Підготовка виставки «Умілі руки, природа і фантазія» тримає дитячу уяву в полоні творчості, мислення протягом майже всього навчального року.

- При організації виставки педагоги використовують також виховну силу змагання. Вони підтримують, заохочують зусилля школярів, застосовують різні види морального стимулювання. Кожен експонат оцінюється за десятибальною системою. В першу чергу до уваги береться творчий характер роботи. Якщо експонат — копія, він не оцінюється вище 7—8 балів. Коли ж робота творча, хоч іноді нижчої якості, вона може одержати навіть десять балів. За умови участі всіх учнів у виставці визначається колективний бал за творчу діяльність.

- Добре, коли перехід від гри, захоплень до більш серйозної трудової, суспільно корисної діяльності здійснюється легко, природно.

▪ Зустрічай, бесід, добрих справ, які спрямовані на формування пронизаних щиросердністю, вдячністю відносин здійснюється у нас чимало. І головна роль тут належить вчителю, його увага, любов до кожного учня, добрі поради, знання — ось що стає невичерпним джерелом виховання вдячності. Своєю поведінкою, вчинками, кожним життєвим кроком, кожним своїм словом утверджує вчитель добро, справедливість, подає приклад для вихованців. Педагоги вчать молодь бути вдячною і за зручну парту, і за мудру пораду, і за новий підручник, книгу, смачний обід, за зроблене добро для тебе, яким би воно не здавалося незначним. Вони вчать дякувати і за широку стрічку асфальту, що простягнулася до школи, і за комбайн, на якому опановують учні механізаторську справу, і за світлі класи, за щедрість і турботу — всім: батькам, односельчанам, рідному колгоспу, шефам школи, державі.

О.А.Захаренко, С.М.Мазурик.  
«Становлення громадянина»,  
товариство «Знання», К., 1976

▪ Механічне перенесення чужого досвіду схоже, по-моєму, на операцію по пересадці серця: не завжди приживається, відкидається іншим організмом, хоч яке б воно прекрасне не було. Духовний світ такого організму, як школа, «перенести» ще важче, бо ж твориться він колективом з особливим впливом його особистостей та конкретне соціальне мікрооточення.

▪ Ми прагнемо, щоб кожен день у школі був для учнів радісним. Радісним від навчання, від спільної корисної справи, від можливості вибрати собі заняття за уподобанням.

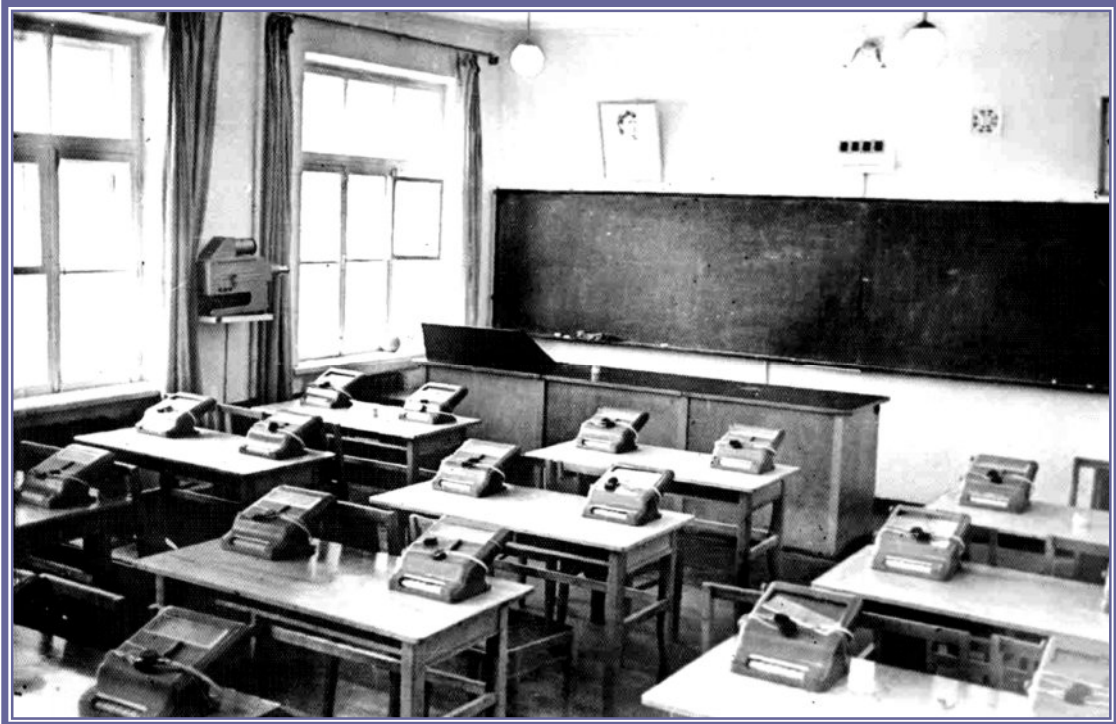
▪ Педагоги Сахнівської школи визначили такі основні проблеми для спільного розв'язання: піднесення виховуючої і розвиваючої ролі уроку; забезпечення органічної єдності навчання з продуктивною працею; ефективна й раціональна система учнівського самоврядування; школа — центр виховної роботи на селі; духовна єдність старшого і молодшого поколінь.

▪ Дехто каже: перед школою проблем і проблем, дедалі більше й більше. А де ж узяти час директорів, вчителю, щоб завжди бути з дітьми? А ніде його брати не треба. Варто більше довіряти самим учням. Хай і секцію проведуть, і заняття гуртка. Для чого їм кабінети-музеї з полірованими столами, і стінками за

трьома замками? Їм потрібні майстерня, лабораторія, спортзал не для параду, а для постійних захоплюючих справ.

«Школа радості» /  
«Радянська освіта»,  
1980, 26 квітня

▪ **Обладнання шкільного кабінету математики  
(60-70 роки 20 ст.)**



▪ Педагогічний колектив вважає, що успіх у вихованні значною мірою залежить від ставлення дітей до школи. Байдужість, просте перебування в ній, безбарвність навчальних буднів — ось де початок халатності у навчанні й порушень дисципліни на уроці, громадської пасивності. Від любові до школи, діяльної, активної бере початок багато кращих поривань душі. Уся діяльність учительського колективу спрямована на те, щоб наша школа була школою радості для дітей.

▪ Система навчально-виховної роботи з учнями 1 — 11-х класів реалізується в п'яти шкільних центрах, які поступово створювалися й формувалися в процесі спільної діяльності вчителів, учнів та їхніх батьків: освітньому, оздоровчому, навчально-ідеологічному, трудового навчання й виховання.

▪ Невичерпні можливості в стимулюванні праці учнів, коли кожне помітне досягнення в навчанні схвально оцінюється колективом, є засобом утвердження особистості. Для цього ми



використовуємо Дошку пошани учнів, що є в кожному кабінеті, і на яку заносяться учні, котрі мають глибокі знання. Фото з Дошки пошани з короткою характеристикою навчальної праці учнів згодом вміщуємо в альбом кабінету «Вони попереду», який охоче перечитується учнями.

▪ Напередодні нового навчального року ми завжди складаємо «Комплексний план виховної роботи з формування громадянської зрілості учнів». До нього обов'язково включаємо заходи дальшого перетворення школи в будинок щастя, радості, краси. Ось деякі з них:

на уроках, на позакласних заходах виховувати в учнів бажання вчитись;

під час традиційного свята першої зустрічі зі школою провести урочисту лінійку, виховні години в класах на тему «Школа — невичерпне джерело краси», влаштувати вогнище над Россю, розваги; провести традиційне свято Першого дзвоника та першого навчального дня;

на останньому уроці проводити виховні години в улюблених куточках краси, які має кожний клас (біля пам'ятника В. І. Леніну, у вербовому затінку біля «Колоска», біля скляного будиночка, на космодромі, в яблуневому саду тощо);

перший тиждень вересня вважати Тижнем пошани школи;

проводити Тиждень пошани вчителя в жовтні;

кожний учень протягом року повинен створити щось своїми руками й подарувати школі;

останній день навчальної чверті вважати днем школи в селі; батьків, жителів села, громадськість запрошувати на лінійки, збори, знайомити їх з досягненнями загальношкільного і класних колективів;

проводити щотижня конкурс краси класної кімнати, кабінету. Переможців конкурсу шкільної краси за тиждень нагороджувати перехідним вимпелом, за чверть — колективним дарунком для кабінету, за рік — екскурсійною поїздкою.

«Школа—центр виховання на селі»/  
«Грані творчості» (кн .для вчителя). -  
К., 1990, с. 7-24

▪ Виховання молоді – процес складний і багатогранний. У ньому, крім школи, приймає участь сім'я, телебачення, кіно,

вулиця, мікросередовище та інші фактори. І все ж тільки школа веде довготривалий, системний, обґрунтований наукою та перевірений практикою навчально-виховний процес. Це означає, що школа у тісній співдружності з батьками має можливість закладати у кожному учневі таку моральну основу, яку б не змогли похитнути чи зруйнувати жодні антиподи.

- Але давайте поглянемо на проблему виховання з точки зору школи. Ми вже говорили про складність виховного процесу. Він вимагає від учителя повної самоотдачі духовних та фізичних сил. Учитель сам має бути в усьому прикладом для учнів. Особистість виховується особистістю.

- Нестандартність, емоційність, цілеспрямованість у досягненні поставленої мети – ось складові виховного процесу. Дієвість його помітна у повсякденній поведінці учнів, у житті тих, хто давно закінчив школу. Дієвість контролюється, оцінюється. У нашій школі документ про успішність незвичайний. Він має назву «Табель успішності і вихованості». На другій сторонці табеля – критерії, за якими оцінюється вихованість, а саме: громадська активність, морально-політичний облік, старанність у навчанні, ставлення до праці на благо інших (мається на увазі праця безоплатна), ставлення до результатів праці інших людей (бережливість), ставлення до батьків та старших. По кожному із критеріїв – чотири оціночних графи. Свою вихованість за п'ятибальною шкалою оцінює сам учень, потім – клас, батьки і вчитель.

«Доверенное лицо общества»/  
«Правда Украины», 1983, 4 августа

- Запалює той, хто сам горить. Особистість виховується особистістю, характер – характером. Не той учитель, хто навчає, а той, у кого вчать. У всьому ми маємо бути прикладом, виховувати і словом, і справою. Ні тільки на уроках – усією поведінкою, усім своїм життям.

«Наш общий дом» /Правда Украины», 1978, 27 июня

### ***Знання сільських учнів – на рівень світових стандартів***

- Постає питання: чи можна підняти планку рівня знань дітей сільської школи? Так, можна. Досвід багатьох педагогів і шкіл стверджує: можна, якщо принцип навчання буде

демократичним і передбачатиме високу відповідальність за одержання знань як з боку вчителя, так і дитини, при глибокому переконанні останньої в необхідності знань. Демократизм тут означає, що кожен учень може навчитись на ту оцінку, яку він хоче отримати, усвідомлюючи власні можливості, здібності та вкладену працю. В старших класах оцінка виставляється в журнал лише за згодою учня, який, згідно шкільного статуту, має право на додаткову вечірню консультацію та прездачу теми чи уроку. Практичні, індивідуально-групові та репетиторські заняття дають можливість учневі зрозуміти те, що на уроці пропущено, розглянути матеріал ґрунтовніше, передати його на вищому рівні і без списування цієї шкільної злочинності, яка так розповсюдилась в сільських школах на уроках математики, фізики та деяких інших дисциплін.

- Початок боротьби за знання найвищого ґатунку в дитячому садку, сім'ї, в молодших класах, де проводиться якомога раніше діагностика дитячих характерів, уподобань, нахилів і інших даних, подарованих їй природою. Ці дані співставляються, уточнюються, і щоденно навчальний процес коректується з урахуванням можливостей дитини.

- В середніх і старших класах практикується поділ учнів на групи для глибокого і досконалого вивчення того чи іншого предмета. Причому, в зв'язку з тим, що в сільській школі в класах не більше 20 осіб, то поділ проводять лише ентузіасти з половинною оплатою затраченого часу. Зате діти гуманітарного нахилу отримують душевну насолоду від спілкування з творами, які дійсно є взірцями світової літератури, а ті, що мають природничо-математичні уподобання, відкривають для себе нові світи і закономірності філософії математики, фізики, астрономії.

- Частина вчителів природничо-математичної кафедри опанували і успішно користуються трьохрівневим контролем і таким же опануванням нових тем. При цьому кожен учень виборює право перейти на вищий, більш престижний рівень. Всім важко, але посильно, немає тих, хто байдикує, загальний розвиток без принижень, адже вибір рівня — справа самої дитини.

- Поліпшенню рівня знань, вихованню нових позитивних рис характеру сприяє широка сітка гуртків, які ведуть висококваліфіковані спеціалісти своєї справи, що поєднують теоретичні знання з практикою життя, навчають робити красиві речі.

▪ Будь-яка школа не може досягти успіху без застосування стимулів для дітей і дорослих. Такими в Сахнівці є: стипендії за відмінні успіхи або особливі успіхи у вивченні окремих предметів, грамоти, подяки, призи за активну участь у навчальному процесі і житті школи, за успіхи в олімпіадах, конкурсах, призи за щоденну ранкову гру-розминку, яка проводиться в кожній ранковій лінійці. Не менш важливі стимули: розповідь про учня чи сім'ю в шкільній багатотиражці або по місцевому телебаченню. Моральні, як і матеріальні стимули, якщо вони не формально застосовуються, при будь-якому устрої відіграватимуть значну роль в житті школи і суспільства в цілому.

▪ Останнім часом в освітянському товаристві пішла мода (в хорошому розумінні слова) на проведення нестандартних уроків. Не обминула вона і сільську школу. Умови життя на селі, ставлення до знань батьків, а, зрозуміло, і самих дітей, змушує вчителя відшукувати такі форми і такий зміст уроку, який би конкурував з роботою артиста театру чи кіно, а то й циркового жонглера чи фокусника. Не з усім можна погодитись в такому "циркацтві" (треба привчати дитину і до терпеливої, рутинної праці, яка більше зустрічається в житті, ніж творча). Проте нестандартний урок — це свято для учнів. Це політ для вчителя. Це істинна його творчість і передача її вихованцям. Уроки крилатої фантазії, добродійної казки, неймовірних проектів — це уроки, взяті з стабільної державної програми, але розроблені вчителем з власним баченням проблем, розкриттям їх зсередини чи з певної відстані. Вони залишаються в пам'яті дитини на довгі роки як яскравий промінь в шкільному буденні.

▪ Гуманність і шкільний демократизм зовсім не означають відсутність відповідальності і порядку. В школі особлива вимогливість і безкомпромісність у виставленні підсумкових оцінок за чверть. Як правило, оцінка виставляється на основі 10 оцінок. Якщо їх менше (учень не був на уроці через хворобу або іншу причину і не знайшов можливості перездати вивчений матеріал), він може бути не атестований або буде виставлена середня оцінка з урахуванням одержаних "нулів" через відсутність на занятті. Трапляються неодноразові випадки такого характеру: серед поточних оцінок з математики в десятикласника є дві п'ятірки, а за III чверть учень отримує "одиницю". Така надмірна строгість компенсує в якійсь мірі ті недоліки, які неодмінно є супутниками

дозволу перездачі вивченого матеріалу.

«Сутність сільської загальноосвітньої»/  
«Педагогічний вісник», № 4, 1997  
«Шкільний світ», 1997, № 4, с.4-5

...Із школи має вийти допитлива і всебічно освічена людина. І перше, що ми повинні прищепити учневі, це потребу вчитися усвідомлено, самостійно, цілеспрямовано. Але як пробудити в дитини це неспокойне творче начало? І тут я підходжу до однієї з «базових ідей нашої школи - принципу самоврядування, який розвиває в дітей самостійність і почуття відповідальності за свої вчинки.

«Известия», 10.01.1986р.



*Корпус для молодших школярів Сахнівської школи*

## БАТЬКИ І ШКОЛА

▪ Ніщо так не вчить і не виховує, як приклад і досвід попередніх поколінь. Вони теж колись ростили крила, опановуючи світ знань, і тепер крокують осяйними шляхами дорослості. Та найближчою і найбільш повчальною є доля односельчан, поруч з якими жив, яких знаєш, на місці яких сидиш за учнівською партою. Їх багаторічний духовний злет, тривалі пошуки власного покликання, вияви особистої переконаності виступають притягальною силою, викликають щиру довіру

▪ Хто краще може переконати, в чому сенс і щастя буття, як не людина своїм життєвим, особистим прикладом, своїм людським щастям. Відповідь на те, яким бути, що цінувати, як любити Вітчизну, народ, чому присвятити життя, подають в найпереконливішій формі розповіді випускників.

▪ Як найвищий обов'язок і як найневід'ємніша складова благополуччя в нашому домі виступають благородні взаємини в сім'ї, злагода, турбота про дітей. В цьому також вбачають основу щастя колишні вихованці і без самовихваляння розповідають про радощі родинного життя, про палку любов до дітей.



*Олександр Антонович Захаренко спілкується із жителями Сахнівки*

▪ Моральні заповіді старших поколінь стають тими духовними цінностями, по яких вимірюють свою людську сутність

нинішні вихованці. Порівнюючи особисті погляди, переконання з порадами старших і близьких людей, учні борються з недоліками, долають труднощі, виробляють у собі кращі моральні якості. Ця внутрішня робота, непомітна і повсякденна, можливо, не завжди дає про себе знати в усій повноті кращих виявів відразу, але вона відбувається. Зріє характер. Може, навіть у школі і не виявиться в повен зріст. Та певен учитель — посіяне зерно зійде, згодом стане могутнім колосом.

«Щаслива доля поколінь»,  
«Радянська школа», 1977, № 11

- Повага — це, мабуть, та єдина ниточка, що з'єднує покоління, що натягується щоразу, як струна, коли покоління починає жити за рахунок майбуття.

- Ми — педагоги — люди дещо консервативні. Чи тому, що в педагогіці давно все відкрито, крім хіба що гуманізації. Чи тому, що вихованням і навчанням займається людство, скільки й існує. А, можливо, тому, що кожна мати, кожен батько з появою дитини стають єдиними у всьому світі педагогами, які ведуть по життю свою малечу, спотикаючись, шукаючи свої шляхи, набиваючи на лобі гулі, власні гулі, не відаючи, що прийде час і розлетяться ластовенята, хто куди, подалі від свого гніздечка. А поки не розлетілись, то батьки, діти, — ваша кров і плоть, і зробіть все, аби вони були кращими, ніж ви, аби вони були сильніші, розумніші від вас, аби були спритніші, кмітливіші, вижили в цьому житті, не порушили людських прав інших, аби любов і доброта були основними ідеалами здорової людини, людини завтрашнього дня, людина Нового суспільства.

«Енциклопедія шкільного роду»

(автобіографічні дані, спогади, роздуми)

С.Сахнівка Корсунь-Шевченківського району

Черкаської області

2000 рік

- Формування у дітей почуття вдячності, обов'язку, зокрема по відношенню до батьків, має велике значення у комуністичному вихованні підростаючого покоління. Адже такі фактори, як все повніше забезпечення матеріальних потреб людей, сучасні зміни в сім'ї, коли вона має переважно одну дитину чи дві, можуть бути причиною нігілістичного ставлення деякої частини молоді до моральних норм. Все це зобов'язує школу з особливою

наполегливістю усувати ті чи інші недоліки сімейного виховання. І справа не тільки в тому, що дехто з молодих невдячний за зроблене добро, бо не пережив труднощів, які випали на долю старших поколінь. Хоч це слід брати до уваги. Але, на нашу думку, найчастіше байдужість та черствість, які подекуди проявляються,— результат неправильного сімейного виховання.

- Школа тримає під контролем взаємини учнів у сім'ї, виконання ними своїх обов'язків по відношенню до рідних. У нас організована виховна робота і з батьками. Тим з них, які правильно виховують своїх дітей, вручається «Подяка батькам». До речі, досвід указує на необхідність спеціальних нагород батькам за успіхи у вихованні дітей.

- Від вдячності рідним — один крок до великого і гордого почуття вдячності тим, хто своїм подвигом приніс щастя Батьківщині, відстояв його в бою, примножив у праці. Збереження пам'яті про людей, яким ми зобов'язані своїм життям, свободою,— це прояв високих громадянських якостей.

О.А.Захаренко, С.М.Мазурик  
«Становлення громадянина»,  
товариство «Знання», К., 1976

- Виховання неможливе без тісної співдружності школи і сім'ї. Тому наш педагогічний колектив прагне створити належні умови для їхньої спільної роботи. Ми вважаємо, що батьки повинні добровільно брати участь у всіх шкільних заходах, а не лише приходити на збори, урочисті свята. І нам слід шукати не нав'язливі шляхи прилучення батьків до школи, відкривати в кожному батькові, матері індивідуальну неповторність, педагогічне обдарування й майстерність. Уважне ставлення до навчальних досягнень, високе цінування трудової діяльності учня й батька — важливий чинник стимуляції бажання дітей бути кращими.

- Спостереження вчителів за моральною вихованістю учнів, індивідуальні бесіди з батьками та матерями переконали нас у тому, що і емоційні стосунки в сім'ях потребують формування. А в окремі періоди, особливо в отрочстві, коли інтереси підлітків розширюються, з'являється почуття дорослості, самостійності, й непомітно слабне зв'язок з родиною, треба спрямовано виховувати ставлення до рідних.

- Досвід нашої школи підтверджує: якщо правильно орієнтувати учнів, якщо вміло стимулювати їхню самодіяльність, вони



безпомилково знайдуть вузькі місця в роботі, правильно оцінять ситуацію, що склалася, й будуть активно добиватися її позитивного вирішення, боротися за поліпшення результатів. Щоранку учні нашої школи збираються на лінійку. Командири доповідають про стан справ у кожному класі за минулий день. Доповідають усьому селу: мікрофон включений, голоси дочок і синів звучать у сільських хатах, колгоспній конторі, виробничих приміщеннях, де працюють батьки. Село слухає своїх дітей.

«Школа—центр виховання на селі» /  
«Грані творчості» (кн. для вчителя) К., 1990, с. 7-24

### *Турбота про здоров'я дітей – головне завдання школи*

▪ Шановні друзі, колишні учні і колеги! Повірте, переконайтеся: те, що ми називали здоров'ям тіла, потрібне Вам самим та Вашим рідним. Зміцнюйте його, загартовуйте спеціальними вправами. Другого життя не буде! Проживіть те, що Вам відведено, гідно, пристойно, без недуг, каліцтв. Пам'ятайте, береженого й Бог береже. Живіть довго. Довголіття — це найголовніший, найяскравіший показник всякої держави. Не вкорочуйте віку собі, своїм рідним і людям взагалі.

▪ Ми так влаштовані природою, що постійно забуваємо про свій вік. Все гадаємо, що вічно житимемо на цій планеті. Радуватимемось сонцю, вітру, теплому дощу. Так і вчителі. Постійно спілкуючись з дітьми, переймаючись їх проблемами, вчитель забувається, що йому вже не двадцять п'ять, що треба колись подумати і про своє здоров'я, бо буде пізно...

«Енциклопедія шкільного роду»  
(автобіографічні дані, спогади, роздуми)  
С.Сахнівка Корсунь-Шевченківського району  
Черкаської області  
2000 рік

▪ Для нас зараз найголовніше — виробити стратегію і колективну думку щодо питання, як зупинити вимирання нації, як зміцнити здоров'я дітей — громадян України. Що належить зробити освіті, що — іншим структурам?

▪ Здоров'я нації — в дітях. Спілка педагога і лікаря має бути міцною і вічною, бо хворіють частіше душа і тіло одночасно. Збільшення часу на фізичну культуру та введення нового плану, який би давав початкові знання дітям з народної медицини, гігієни, подання першої допомоги. Все це допоможе вижити нашим дітям, отруєним чорнобильським димом.

«Розраховуємо на мудрість»/  
“Віче», 1993,  
№ 3, с. 96-99



*Урочиста лінійка, присвячена початку будівництва «Центру здоров'я»*

## РОЛЬ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ

▪ Педагоги вважають, що одним з елементів психологічного комфорту дітей є посильна, необхідна для людини праця. Праця, що приносить не лише втому, а й радість та успіх.

«Сутність сільської загальноосвітньої»  
(Знайомство із Сахнівською середньою школою)  
«Педагогічний вісник», № 4, 1997  
«Шкільний світ», 1997, № 4, с.4-5.

▪ Загальновідомо, що основою становлення громадянина є виховання у нього ще з дитячих років шани й любові до праці. Звісно, справжньої працелюбності розмовами про користь праці чи її імітацією не виховаєш. Для цього потрібна посильна, але справжня, продуктивна праця.

▪ Хлібороба треба виховувати від народження, без розриву єдності поколінь. У сільському домі завжди має залишатися продовжувач роду, а отчий дім має бути святиною, гніздом, де живуть батьки, діти й онуки, а не хатою, до якої діти з міста приїздять за торбами. В селі повинні жити й розвиватися хліборобські традиції, буюти джерела вірної любові до свого краю, а відтак і до великої нашої матері-Вітчизни.

«Школа: з неї все починається»/  
«Під прапором ленінізму». – 1987. № 9, с.72-76.

▪ Виховувати хлібороба сьогодні не можна лише красивими словами про золоте пшеничне поле та годувальницю-землю. У частини людей втрачений смак до землі, почуття пошани до неї. Хлібороба треба виховувати з дитинства. В сільському домі має завжди залишатися продовжувач роду, а отчий дім повинен бути святиною, в яку збираються діти для збагачення духовної мудрості через слідування з живою природою, з традиціями свого роду, свого села, матері-Вітчизни...

▪ Виховати хлібороба не можна через екран телевізора, красивим словом про золоте пшеничне поле і годувальницю-землю. У частини людей втрачено смак до праці на землі, синівське почуття до неї.

«Ростити господарів долі»/  
«Черкаська правда», 27 травня 1987 року.

▪ Чи, може, в нас такий менталітет, чи, можливо, інша

причина, але ми звикли розтринькувати землю, найбільше наше багатство, направо і наліво, зовсім не думаючи, що це найбільша наша святиня. Проїдьте, подивіться скільки її необробленої, занедбаної, забутої. Вибачте, але в деяких країнах заходу на всій території немає жодного необробленого клаптика. Може, і нам вимірювати площу не в гектарах, а в квадратних метрах? Може, оті зайві нулі змусили б кожного з нас лицем припасти до святині, плекати, як кохану дружину, поливати, обробляти, мати якусь користь з неї. Вона не залишиться в боргу. Відплатить сторицею.

▪ Жити багато — це зовсім не означає — купатись в золоті, та й золото, бува, брудне. Купіль нечиста. Слід намагатись жити красиво. Але краса не буває без чистоти. Отже, чисто жити — це наша ціль. Придивіться — і Ви пізнаєте своїх друзів, тих, хто чистить взуття лише спереду — «для людей». Придивіться уважніше і побачите тих, для кого чистота — це взірець, це символ. Такі прагнуть, аби ніхто не посмів порушити внутрішню красу. Киньте погляд на стічні канали, лісосмуги, місточки — всюди сліди нерадивих ледацюг, хто псує нам життя, а з нами і нашим нащадкам, хто врешті-решт псує нашу матінку-землю, яка годує нас, зігріває, дає притулок і життя.

«Енциклопедія шкільного роду»  
(автобіографічні дані, спогади, роздуми)  
С.Сахнівка Корсунь-Шевченківського району  
Черкаської області  
2000 рік

▪ Країні потрібні сумлінні, віддані люди, що трудитимуться у будь-якій сфері матеріального виробництва. Але в час науково-технічної революції потрібні і розум, інтелект, творча мудрість, одержимість. Їх треба закладати тепер у школі.

«З щоденника директора школи»/  
Рад.школа.-1987.-  
№ 5.-с.66-68,  
№4.с.76-80.

▪ Здійснити трудове виховання без посильної продуктивної праці — така ж утопія, як навчити плавати без води. І тут школі має належати вирішальна роль.

- Для нас головне — навчити дітей пізнавати радість у праці.  
«Школа радості» /  
«Радянська освіта», 1980, 26 квітня



*Батьки сахнівських школярів на будівництві фонтану «Колосок»*

- Залучення учнів до різноманітних видів суспільно-корисної виробничої праці сприяє виробленню у них трудових умінь, навичок, формуванню професійних інтересів та нахилів, оволодінню робочими спеціальностями.

- Вже в початкових класах учні щодня протягом години обов'язково працюють. Вони беруть участь в операціях «Колосок», у збиранні насіння цінних рослин, в охороні корисних птахів, мурашників, виконують прості й посильні види праці в теплиці, на будівництві.

«Школа—центр виховання на селі»/  
«Грані творчості»  
(кн .для вчителя). –  
К., 1990, с. 7-24

- Потрібно посилити трудове виховання, збільшити кількість уроків праці. Твердо переконані, що дітей слід привчати до посильної, продуктивної праці щоденно з перших років життя, а у школі – з нульового класу. У нашій школі давно існує така практика. Кожен учень, починаючи з третього класу, має трудову

книжку, в кожному класі створені трудові загони, вони мають свої завдання, плани з праці.

▪ Потрібно не на словах, а на справі тісно пов'язати шкільну програму із практичними життєвими справами.

«Доверенное лицо общества»/  
«Правда Украины»,  
1983, 4 августа



▪ *Музей революційної, бойової та трудової слави села Сахнівка*

## МАЙБУТНЄ КРАЇНИ — ЦЕ ДІТИ

▪ Майбутнє країни — це діти. Діти — це завтрашні трудівники. І виховати їх треба так, щоб згодом не перевиховувати, не перебудовувати. Таке завдання школи я бачу в наш історичний час.

«Ростити господарів долі»,  
«Черкаська правда», 27 травня 1987 року

▪ Діти – великі фантазери і мрійники. Вони мають невичерпне джерело творчості. Якщо все це спрямувати у корисне русло, допомогти наблизити фантазію до реальності, а мрію втілити в життя – вони можуть звернути гори.

«Доверенное лицо общества»  
«Правда Украины», 1983, 4 августа

▪ Та все ж сучасні діти більше бачать, швидше розвиваються, вони справжні ерудити, на "ти" з комп'ютером, інтернетом. Це вони керуватимуть державою, будуть і в парламенті, і в уряді. Ростає серед них і президент, який проявить і волю, і знання економіки, людських стосунків, і зробить все, аби кожна людина в Україні почувала свою відповідальність за її долю, відчула себе громадянином вільної держави. Треба зазирнути в майбутнє, зрозуміти його, повірити в нього, не панікувати, бути толерантним до його тенденцій, бачити і розпізнавати в ньому паростки прогресу, новизни. Слід відкинути рішуче ті стереотипи, що заважають руху вперед. Не скигліть: "От колись була глина, куди теперішній". Зживіться з молоддю, вмійте передати їй свої думки й ідеї, життєвий досвід, щоб вона не спотикалася об один і той самий камінчик, не повторювала помилок минулих поколінь.

Гордієві вузли сучасної школи. Як їх розв'язати?/  
«Педагогіка толерантності», 1999, № ¾

▪ Тисячі справ, будь-який вид діяльності, пристосований до світу дитячих інтересів, може стати предметом захоплення учня. Якщо дитина цікавиться виготовленням радіоприймача чи ракети, малюванням чи ліпленням тощо, вона здатна зробити надзвичайно багато, тому що її можливості в процесі творчості значно зростають. У тому психологічному стані, який ми називаємо захопленістю, навіть важкого учня легше перевиховати.

О.А.Захаренко, С.М.Мазурик  
«Становлення громадянина»,  
товариство «Знання», К., 1976

▪ ...І ще дітям потрібна мрія. Проста, зрозуміла, досяжна і відчутна. Це в нашій школі — найголовніше в системі виховної роботи.

«Школа радості»/  
«Радянська освіта», 1980, 26 квітня

▪ У школі роками утверджується й міцніє правило: в центрі уваги, спостережень, роздумів, планів учителя повинна бути конкретна особистість.

▪ Загальний висновок, який зробив педагогічний колектив щодо виховання індивідуальних здібностей і нахилів учнів, полягає в тому, щоб поряд з навчальним процесом запропонувати учням такі види діяльності, серед яких кожний знайде стежку, якою піде першим.

«Школа—центр виховання на селі»/

«Грані творчості» (кн .для вчителя) К., 1990, с. 7-24



*Традиційна лінійка у Сахнівській школі*



## ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ

▪ Поспішаймо робити добро. Духовне добро. Воно стократ цінніше від матеріального. Повторімося в наших вихованцях прекрасними рисами національної культури, патріотичним духом любові до свого народу, любові до вищої якості людини — творчості!

▪ Творчість, як вияв новини у створенні духовних і матеріальних цінностей, потребує свободи і підтримки. Не помітити керівнику хоч маленьких виявів творчості дитини чи вчителя, на мій погляд, просто злочинно.

«Творчі таємниці вчителя»/  
«Початкова школа», 1998, № 3

▪ ...Мир потрібен усім і більш за все - дітям. Їх на землі - мільярд, і наш учительський обов'язок - відстоювати мир для нинішнього і майбутніх поколінь. Будемо пам'ятати, що доля світу - не лише в руках політиків, державних діячів, дипломатів. Доля миру - в руках простих людей, в руках педагогів і вихователів. Будемо ж про це пам'ятати, і хай після кожної нашої зустрічі з дітьми вони стають розумнішими й добрішими.

«Учительская газета», 9.01.1988р.



*Хліб-сіль від учнів Сахнівської школи приймає  
Віра Петрівна Захаренко*

▪ Культура людини не в модній зачісці чи сукні і не в тому, в яку руку беремо виделку, в яку ніж, обідаючи, — це все зовнішні ознаки культури. Не так вже важливо, чи Ви знаєте сучасних співаків чи відомих діячів культури. Хоча це й не зайве. Культура — у внутрішньому світі людини: скромності, повазі до оточуючих, в тому, як вона без натяку на образ може заперечити співрозмовнику і т.д. Культурна людина не дозволить собі образ, лайки, крику. Це ознака слабкості. Вона захистить завжди слабшого, не дозволить собі насмітити в громадських місцях, зробить таке, що було б приємним для оточуючих. На 95 відсотків односельчан з с.Сахнівки, вихованих школою, такі й є. І ніхто не дозволить собі різних неприємностей. І все ж таки, звертаючись до тих 5 відсотків, добре було б знати, щоб про кожного нашого випускника говорили — це випускник Сахнівської середньої. Це високоерудовані, висококультурні люди, їх вчила і виховувала знаменита, відома у всьому світі школа. Станьте такими. Будьте такими. Гордіться і селом, і батьками, і рідними, і своєю школою.

«Енциклопедія шкільного роду»  
(автобіографічні дані, спогади, роздуми)  
С.Сахнівка Корсунь-Шевченківського району  
Черкаської області  
2000 рік

▪ На одній із ранкових лінійок визначали, який найголовніший предмет у школі? Яка найголовніша наука, без якої жити не можна? Гадали - математика, хтось сказав - фізика. Треті вважали, що мова, без неї не буде спілкування, людина опуститься до рівня тварини. Четверті переконані - на вістрі розвитку перебуває біологія, за якою майбутнє людства, бо лише з природи черпає свої досягнення фізика, техніка, енергетика. "Все важливо, - підсумував учитель, - але, на мій погляд, є предмет, який не передбачений навчальним планом. Уроки з цього предмета дає життя. Людина з дитячих літ має бути доброзичливою, добропорядною, толерантною, а простіше - доброю. Це наука наук, яка генами батька й матері передається. Якщо ця наука не опанована, то решта "наук" може лише завдавати шкоди людині, суспільству. Сивочолі селяни СТВЕРДЖУЮТЬ, що це - ІСТИНА, що це - основне правило будь-якої школи, державної чи приватної, відомчої чи спеціальної. Основа навчання добродійності - це приклад вчителя, батька, оточення, друзів.

▪ В одного Батьківщина починається з лелечиного гнізда на хаті, в другого - з річки, луків, пшеничного поля, в третього - з яблуневого чи вишневого садка, в якому промайнуло дитинство. Всіх нас об'єднує родина, яку шануємо, пам'ятаємо. Та чи все тут так, як належить бути?

▪ В школі збудована "Криниця совісті". Сюди приходять люди не лише, щоб напиться осрібленої води, а й щоб присягнути нащадкам, що не зганьблять свого життя, свого роду, народу. Присягнути прийдешнім поколінням - то мудра штука, бо не можна своїм дітям сказати неправду, порушити присягу. Про все довідаються внуки і правнуки.

▪ Присяга - то свята мораль, заснована на десяти загальнолюдських цінностях, які є основою виховного процесу; із кожної з них випущені методичні посібники для всіх класів і з усіх основних тем. Школа без мрії - що птах без крил. Треба відшукати таку мрію, таку ціль, якою б захопились діти батьки і вчителі. Тоді цікаво жити, навчатися, творити.

«Гордієві вузли сучасної школи.

Як їх розв'язати?»/

«Педагогіка толерантності», 1999, № 3/4

▪ Позитивні емоції в кілька разів ефективніші, ніж негативні, а еволюційні зміни в освіті більш природні, ніж революційні.

«Розраховуємо на мудрість» /

«Віче», 1993,

№ 3, с. 96-99

▪ Друзі! Залишайте після себе хороший слід, щоб пам'ятали Вас і Ваші добрі справи хоч кілька поколінь. Не залишайте плутаний слід, бо по ньому не пройдеш. Проклянуть нащадки: діти, внуки, правнуки, забудуть, зітруть з пам'яті.

▪ Залишайте після себе природну красу незайманого світу і не потолочені квіти.

▪ Краса в дітях, яких ви народжуєте, змінюючи покоління за поколінням; будуйте для себе і для них тепле житло, удосконалюйте життя у містах і селах, робіть їх красивішими, зручнішими, затишнішими. Землю-матінку не гнівайте (!), не кривдіть (!), бо вона лагідна тільки до певного часу, а потім стає агресивною, мов звір, не жартуйте з нею зле, не нівечіть. Моліться на неї. Зробіть її ще

родючішою. Вона відплатить Вам сторицею: і одягне, і напоїть, і нагодує, і казкову силу дасть. А ще може підказати, як до інших цивілізацій дістатись.

- ...Збережіть мир, який залежить від нас. Мир Вам в сім'ї, селі, державі, між державами. Війна - то безглуздя, притаманне лише дикунам, то страшне голодне лихо, до якого звикають цілі народи, то неймовірні картини життя.

- ...Є одне чудове слово - толерантність. Будьте толерантними до чужої думки, поважайте її, як свою. Не думайте, що Ви у всьому праві. Зупиніться на цьому міркуванні. Подумайте, подумайте, якщо у Вас голова є на плечах. Проаналізуйте свої думки і свого співрозмовника.

«Світлий слід на Землі»/  
«Дівочі гори»,  
травень 2005 року

- Турбота про духовне багатство, виховання громадянськості в учнів є одним з провідних напрямів роботи учителів Сахнівської середньої школи.

- Вдячність — це результат праці душі й розуму, коли разом з усвідомленням значення зробленого для себе або ж для інших в серці з'являється всеперемагаюче почуття любові, щирості до тих, хто щедро віддав людям все, що міг.

- Переживаючи колективну вдячність в роки навчання багаторазово, учень проймається впевненістю, що його внесок у загальну справу буде високо оцінений. Звідси бере початок вдячність колективові за те, що він не байдужий до праці та життя кожного свого члена.

- Стимулювання, підтримка, заохочення добрих вчинків зміцнює сили людини, виховує широкі інтереси до праці, викликає добрі почуття. Тому не повинно бути більш-менш помітного вчинку, діяння для колективу, до яких би він виявився байдужим.

О.А.Захаренко, С.М.Мазурик.  
«Становлення громадянина»,  
товариство «Знання», К., 1976

- Ми вважаємо, що найкращим подарунком школі, селу є створення таких цінностей, які б потім нагадували наступним

поколінням про нашу працю і наші свята, надихали бажанням діяти в ім'я майбутнього.

«Школа—центр виховання на селі»/  
«Грані творчості»  
(кн .для вчителя). –  
К., 1990, с. 7-24



▪ *«Криниця  
Совісті» - пам'ятник  
жителям Сахнівки, які  
померли в роки  
Голодомору.*

О.В.Крутенко,  
завідувач лабораторії  
виховної роботи ЧОПОПП

## **ВНЕСОК О.А.ЗАХАРЕНКА В ТЕОРІЮ ВИХОВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ**

Педагог-гуманіст Олександр Антонович Захаренко зробив свій внесок у теорію виховання гуманістичних цінностей особистості школяра як теоретик і як практик, створивши Авторську виховну систему, що була реалізована в Сахнівській загальноосвітній школі I-III ступенів Корсунь-Шевченківського району Черкаської області. Його педагогічна спадщина представлена в двох іпостасях: теоретичний творчий доробок та практичне втілення власних ідей у створеній ним Авторській школі.

Олександр Захаренко поділяв думку своїх попередників, що гуманістичні цінності у своїй сукупності виступають тим унормованим культурним кодом, який впливає на поведінку людини, визначає механізми регуляції її стосунків з іншими суб'єктами, спрямовує характер потреб і цілей особистості.

Концептуальні засади його теорії виховання ґрунтувалися на переконанні, що Дитина є центром Всесвіту, на усвідомленні унікальності кожної дитини і розумінні важливості всього, що відбувається в дитячій душі. Розкриваючи своє педагогічне та життєве кредо, він писав: «Я все віддав би, аби чарівність живої природи примножувалась, не маючи меж, аби суспільство жило по законах Совісті, залишаючи після себе не озонові дири, а скарби доброти, щедрості і турботи про матінку Землю та її дітей, про затишок для всього живого, залишаючи оазиси творчості, радості, пізнання і любові» [1]. Отже, серед найважливіших загальнолюдських цінностей Олександр Захаренко називає такі, як людина, природа, сім'я, суспільство, Батьківщина, а найголовнішими гуманістичними цінностями особистості визначає совість, доброту, духовність, щедрість, творчість, пізнання, любов та інші.

Функціонування Авторської системи Олександра Захаренка забезпечувалося науковим підходом до визначення мети

виховання, його завдань, цілеспрямованою організацією виховного процесу з урахуванням об'єктивних закономірностей та чинників, що визначають ефективність виховної системи в цілому.

Мета виховання була орієнтована на розвиток особистості школяра, а вся виховна система підпорядкована створенню умов для особистісного росту і розвитку кожної дитини, яка має можливість реалізувати себе в соціумі із збереженням власної унікальності. Розвиток особистості передбачав засвоєння нею надбань національної культури, яка є невід'ємною частиною загальнолюдської культури, і привласнення певної системи цінностей, що сформувалася в даному суспільстві під впливом конкретно-історичних умов.

Проаналізувавши ряд наукових та публіцистичних статей Олександра Захаренка, ми прийшли до висновку, що на різних етапах практичної діяльності як директора навчального закладу він по-різному формулював мету виховної діяльності педагогічного колективу, але завжди пов'язував її з необхідністю забезпечити творчий розвиток особистості на засадах гуманістичних цінностей суспільства.

Наприклад, у творі «Становлення громадянина» (1979) Захаренко зазначає: «Педагогічний колектив Сахнівської середньої школи предметом своєї повсякчасної турботи вважає виховання в учнів почуття вдячності партії, народу, гордості за історію, сьогодення та майбутнє Батьківщини, радості від того, що ти причетний до її звершень». Сформульована Олександром Антоновичем мета має ідеологічний відтінок, але спрямована на виховання любові до Батьківщини, гордості за її історію і віри в краще майбутнє і передбачає обов'язкову причетність школярів до активної діяльності. У подальших роботах Захаренко пише, що «виховний процес у школі базується на усвідомленні глибокої поваги до загальнолюдських цінностей, прав дитини і дорослої людини», а мета педагогічного колективу – «завжди вчити доброті, милосердю, чесності, порядності й іншим якостям людини цивілізованого суспільства» [2]. Із роками мета виховної діяльності трансформується в лаконічну формулу: «Поспішаймо робити добро!» Лінгвістичний аналіз сформульованої таким чином мети допомагає виокремити найголовнішу функцію особистості: присвятити життя благородній місії, яка полягає в здійсненні добрих вчинків; використання дієслівної форми 1-ї особи множини

(«поспішаймо») у спонукальному реченні має на меті залучення до активної діяльності не тільки школярів, а всіх учасників навчально-виховного процесу; іменник «добро» є в певній мірі узагальнюючим і означає «благо», «любов», «справедливість», «турбота», «знання» тощо. Тобто, проголошеною таким чином метою виховання Захаренко фактично закладав у душу кожної дитини поняття про її життєву місію, піднімав до необхідності роздумів про вічні життєві питання – добро і зло, війну і мир, любов і ненависть, вічне і миттєве, турботу і байдужість, спонукав до формування активної життєвої позиції.

Слід ураховувати, що виховання, любов, духовність, чесність, культура, патріотизм – це все поняття нематеріальні, які неможливо відчутти, побачити. Вони непідвладні органам чуттів. Оточуючі бачать, як правило, лише результати дії любові, культури, виховання на людину. На відміну від багатьох педагогів, Захаренко, усвідомлюючи нематеріальність цих явищ, розумів, що виховувати духовність, плекати загальнолюдські цінності, формувати культуру дитини неможливо лише словами: повчальними прикладами, нотаціями, напученнями. Виховання взагалі і формування гуманістичних цінностей зокрема має бути організовано через певну діяльність і створення конкретних ситуацій, які передбачають здійснення вчинку, дії. Саме за таких умов вихованець перетворюється із об'єкту виховного процесу, на якого спрямована дія вихователя, на повноцінного суб'єкта особистісно орієнтованої діяльності. Завдання педагога Олександр Захаренко вбачає в тому, щоб «чутливо вловлювати настрої й бажання дітей, дбаючи про забезпечення емоційної привабливості виховних цілей колективу» [3]. Такий педагогічний підхід, при якому враховуються бажання і настрої дітей, їхній емоційний стан, є ще одним свідченням дитиноцентричної спрямованості Авторської системи О.Захаренка. Розуміючи значення емоційно-чуттєвої сфери особистості, взаємозалежність емоцій і почуттів із процесом виникнення і задоволення потреб людини, Захаренко аналізує умови, за яких у його вихованців з'являються високі духовні потреби: «Задум, мрія з широким соціальним змістом, якщо вони до того ж успішно поєднуються з особистими цілями, стають одним з внутрішніх джерел виникнення й розвитку глибоких громадянських почуттів, активізації особистості до вольових зусиль, трудової діяльності» [3]. В одній із своїх брошур



Захаренко посилається на думку Антона Семеновича Макаренка і повторює за ним, що завтрашня радість дитини бере початок із сьогоденного простого задоволення, а потім перетворюється на глибоке почуття обов'язку. Технологія цього психологічного процесу полягає у розумінні особистістю суспільної значимості мети спільної діяльності, інтеріоризація її як поштовх до визначення особистісних цілей, які, в свою чергу, спонукають до розвитку власних рис характеру у відповідності до загальноприйнятих гуманістичних цінностей.

Зазначимо, що Олександр Захаренко глибоко обґрунтовує механізм виникнення у школярів вищих почуттів: моральних, естетичних, інтелектуальних та практичних. Так, моральні почуття, які відображають ставлення людини до певних подій, до оточуючих та самої себе, яскраво проявляються, на його думку, під час спільної трудової діяльності. Для високоморальної, гармонійної особистості важливо мати розвинені естетичні почуття, які одухотворяють людину. Інтелектуальні почуття характеризують людину як допитливу, цілеспрямовану, спроможну до самостійного інтелектуального пошуку. У процесі спільної діяльності у людини виникають практичні почуття: задоволення або незадоволення від праці чи навчання, радість від успіхів або байдужість до результатів, креативність або намагання якомога швидше закінчити будь-яку справу. Олександр Захаренко дбав про організацію такої діяльності, яка би забезпечувала розвиток вищих почуттів вихованців на засадах загальнолюдських цінностей. Ціннісні орієнтації, що були закладені в дитинстві, здійснюють благотворний вплив на особистість протягом усього життя. У передмові до книги «Енциклопедія шкільного роду» Захаренко писав, звертаючись до всіх випускників Сахнівської школи з 1954 по 1998 роки: «Дух, закладений в дитинстві, керуватиме всіма вашими вчинками все життя. Ви не зможете, ви не посмієте поступити нечесно, не по-людськи, несправедливо. Правді життя, поваги до людини вчила вас альма-матер всі 10 чи 11 років, і це залишиться до кінця ваших днів, а потім прекрасні людські риси проростуть у дітях, онуках і весняною повинню розіллються по всій Україні».

Це висловлювання Захаренка є надзвичайно глибоким за своєю сутністю. По-перше, варто звернути увагу на такий

важливий системоутворюючий елемент його Авторської школи, як «дух школи». Наявність у навчальному закладі власного духу не тільки свідчить про його духовність і спроможність одухотворити будь-яку діяльність, а й здійснює більш значний вплив на навчання і поведінку дітей, ніж в інших закладах освіти. Отримавши перші уроки духовності у школі, дитина відчуває відповідальність за свої вчинки і в подальшому житті. Саме дух школи народжував у Сахнівських школярів почуття патріотизму, любові до рідного краю, поваги до предків і бажання бути гідними своєї школи. Значну роль в цьому процесі зіграло відкриття в Сахнівській школі так званого «Георгіївського залу», в якому знаходиться фотографії випускників: фотографія займає місце в почесному Георгіївському залі тільки за умови доброго подальшого життя випускника школи. Практично всі колишні учні школи висловлюють думку, що для них є надзвичайно важливим стимулом у житті усвідомлення факту, що в школі про них залишається гарна пам'ять.

Аналізуючи педагогічну творчість Захаренка, доходимо висновку, що ще одним із потенційних джерел виховання гуманістичних цінностей він вважав родину, оскільки саме через родину здійснюється зв'язок поколінь і передача духовних надбань від старших до молодших членів роду. Між батьками, підкреслював Захаренко, має панувати злагода, особливо у питаннях виховання дітей: «Мати й батько – єдина сім'я, в них одна ціль, і дітей мають виховувати спільно, в одну дудочку співати». Думку про необхідність єдності у вимогах батьків він повторював, звертаючись до дітей: «Пам'ятайте, якщо тато вас покарав – не біжи під захист мами, якщо ж мама вас пожурила – не користуйся захистом батька» [4].

У сфері родинних стосунків Олександр Антонович звертав увагу не тільки на стосунки між дорослими і дітьми, а й на стосунки між братами і сестрами. Родинні, кровні зв'язки зобов'язують людину турбуватися за інших членів родини, підставляти плече в разі потреби, виручати один одного.

У притаманній йому манері Захаренко писав, що сім'я – це найдорожчий і дивовижний скарб, який природа подарувала людині. Ця думка знаходила підтвердження і в практичній діяльності шкільного колективу, який захопився створенням сімейних літописів. Головним мотивом у цій діяльності Захаренко

називав бажання сахнівських школярів усвідомити «хто вони, чиїх батьків діти, чи не осоромляться перед своїми нащадками?» Підсумовуючи результати конкретної діяльності школярів по створенню сімейних родоводів, Захаренко звернув увагу на той факт, що окремі діти й дорослі почали порівнювати себе не тільки із старшими членами родини, а й з тими, про кого вони дізналися під час пошукової роботи. Таким чином, діяльність школярів із дослідження власного роду була спрямована на досягнення триєдиної мети, а саме: «хто ми» – самоідентифікація себе і своєї цінності як представника певного роду; «чиїх батьків діти» – усвідомлення себе нащадками попередніх поколінь; «чи не осоромимося перед своїми нащадками» – усвідомлення особистої відповідальності перед майбутніми поколіннями.

У педагогічній спадщині Олександра Антоновича Захаренка проблема формування в особистості ціннісного ставлення до сім'ї тісно пов'язана з вихованням історичної пам'яті і ціннісного ставлення до історії та держави. Захаренко був упевнений, що почуття патріотизму бере свій початок у сім'ї: «Патріотами не народжуються, ними стають у процесі становлення особистості». Патріотичні почуття, на думку педагога, – це сплеск емоцій, які супроводжують спільну працю. Поєднання емоційного піднесення з благородною працею заради суспільного блага і застосування синергетичного підходу сприяло результативності поставленої мети: виховати патріота-громадянина. Прикладом можуть слугувати будівництво Музею революційної, бойової та трудової слави села Сахнівка; створення Поляни пам'яті на честь воїнів-сахнівчан, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни; спорудження Крилиці Совісті в пам'ять про загиблих у роки Голодомору. У ході реалізації згаданих вище проектів школярі проводили активну пошуково-дослідницьку діяльність, працювали на об'єктах, спілкувались з іншими учасниками – все це на фоні духовно-емоційного захоплення від справи, що об'єднувала велику кількість людей різних поколінь. Участь у проектах значно збагачувала емоційний і духовний світ дитини і сприяла розширенню її світогляду. Тобто, підґрунтям для формування почуття патріотизму особистості школяра були сформовані комунікативні навички, збагачення емоційної сфери, набуття навичок виробничої праці, розширення багажу знань щодо історії рідного краю.

Захаренко був переконаний, що для будь-якої людини мова не є суто системою звукових та графічних знаків. Функції мови не обмежуються також комунікативною сферою. Він погоджувався з важливістю усіх інших функцій мови: номінативної, гносеологічної, експресивної, творчої, естетичної, культурогенеративної. Але найважливішою функцією мови визнавав ідентифікативну. На його думку, мова – найсвятіша цінність, оскільки є основою поняття «національний». Йому була близька думка відомого німецького філософа і лінгвіста Вільгельма фон Гумбольдта, що «мова — це світ, що лежить між світом зовнішніх явищ і внутрішнім світом людини". У багатьох статтях та виступах Олександра Антоновича звучала думка, яка перекликала із словами класика української літератури Панаса Мирного: «Найбільше і найдорожче добро кожного народу - це його мова. Ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування». Захаренко порівнював мову із найціннішим скарбом, а тим людям, які вмiли користуватися цим скарбом, пророкував щасливе майбутнє не тільки особисто для себе, а й для сім'ї, родини і навіть для всієї України. Т.Г. Шевченка він вважав володарем скарбу, оскільки завдяки Тарасу українська мова була примножена, збагачена й передана наступним поколінням в її красі, величі, ніжності, щедрості й музикальності. Олександр Антонович зауважував, що не випадково в багатьох сільських хатах портрет Тараса Шевченка знаходиться поруч з іконою та Біблією як найсвятіша реліквія кожної української сім'ї.

Але його дуже турбувала тенденція, що молодь, виїжджаючи за межі села, інколи забувала рідну мову, мотивуючи тим, що немодно спілкуватися українською. Звертаючись до випускників школи, він говорив: «Знати чужу культуру і звичаї зовсім не означає, що слід забувати свої, адже надбання свого народу, його менталітет ціниться високо, перш за все, в своїй нації, і немає ніякого сумніву, що вони досконаліші, святіші, бо вони рідні» [4]. На нашу думку, ці слова Захаренка є надзвичайно глибокими за своєю суттю. Вони спрямовують молодь на роздуми про те, що справжніх патріотів цінують не тільки у власній країні – до них із повагою ставляться представники інших держав. Втрачаючи мову, людина деградує; занедбання мови на рівні нації означає її денаціоналізацію. Л.А.Булаховський, український

мовознавець, з цього приводу відмітив: «Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову».

Питання щодо формування у школярів почуття патріотизму Олександр Антонович Захаренко поєднував із проблемою бережливого ставлення до землі та її багатств. Автор звертав увагу на те, як нерационально використовується найбільший скарб українського народу – плодюча земля, вказував на величезну кількість необробленої і занедбаної площі, яка б могла дати величезні врожаї за умови дбайливого і господарського ставлення до неї: «Киньте погляд на стічні канали, лісосмуги, місточки — всюди сліди нерадивих ледацюг, хто псує нам життя, а з нами і нашим нащадкам, хто врешті-решт псує нашу матінку-землю, яка годує нас, зігріває, дає притулок і життя» [5]. На його думку, справжній патріот має бути працелюбним і екологічно-грамотним господарем, який живе не тільки проблемами сьогодення. Ціннісне ставлення до природи – це гармонія з природою на засадах раціонального використання її багатств. Шляхи формування самого такого ставлення особистості до Батьківщини, землі, природи Захаренко вбачав у реалізації задач трудового виховання. Він поділяв думку В.Сухомлинського, що навчання обов'язково має поєднуватися з «багатогранною грою розумових і фізичних сил» – тільки у такому випадку навколишній світ буде притягувати дитину, викликати цікавість і прагнення до пізнання життя. Посильна трудова діяльність, крім формування відповідних навичок, наповнює дитячу душу відчуттям радості, щастя і, до того ж, сприяє відкриттю безмежно багатого світу думок. Істина проста і беззаперечна: «фізична праця, яка чергується з навчанням, – захоплююча подорож дитини у світ мрій і творчості», і це обов'язкова умова будь-якої виховної системи [6].

Спільна праця вчителів Сахнівської школи, батьків та учнів по спорудженню музею з планетарієм та обсерваторією, навчального корпусу, будівництво Палацу здоров'я з басейном, створення меморіального комплексу – Криниці Скорботи – це вагомі аргументи Олександра Захаренка до визначених В.Сухомлинським принципів трудового навчання. Реалізація грандіозних задумів давала можливість забезпечити раннє залучення сахнівських школярів до продуктивної праці; використання найрізноманітніших видів праці задовольняла прагнення до змін і чергування декількох видів трудової діяльності, що так властиво природі дитини; і,

головне, діти не гралися в «будівельників», а займалися серйозною справою (у наявності – всі риси продуктивної праці дорослих). І все разом доводило твердження В.Сухомлинського: саме у підлітковому віці людина підводить перші підсумки служіння суспільству, якщо вона може озирнутися назад і відчутти радість від того, що змогла щось створити власними руками. Але якщо підліток у цьому віці тільки починає пізнавати суть праці не тільки для себе, а й для суспільства, – «виростають 17-річні немовлята», утриманці і споживачі.

Своєрідний підхід знаходимо у баченні Олександра Захаренка шляхів формування мотиваційно-ціннісного ставлення особистості до знань. У його педагогічній спадщині акцент робиться не тільки на самоцінності знань для людини, а й надаються переконливі аргументи на користь того, що статус справжнього громадянина має тільки високоосвічена людина, яка своїми знаннями сприяє розвитку економіки країни. Що стосується держави, то її керівники мають усвідомлювати, що майбутнє країни закладається в школі, де «починають формуватися і набиратися знань і морального здоров'я кадри, ті самі кадри, які вирішують все. І чи будуть ці кадри громадянами, гідними своєї країни і свого часу, чи це буде кадровий брак, котрий, як його не переміщуй—«по вертикалі» чи «по горизонталі» — залишається браком, гальмом суспільного прогресу, залежить від школи і від уваги до її справ з боку всієї нашої громади». Педагог послідовно доводив думку, що становлення України як незалежної держави залежить від її наукового потенціалу. Крім того, його занепокоєння викликав той факт, що некваліфіковані українські працівники фактично виступають в якості дешевої робочої сили для закордонних інвесторів або взагалі за межами Батьківщини. З цієї причини Захаренко, звертаючись до школярів, попереджав: «Пам'ятай, друже, зміниться час, випрямиться на весь зріст Україна, а статус її громадян визначатиме освіта і кваліфікація: відсутні знання – ти вічний раб, посередні – наймит, і лише з добрими та відмінними знаннями ти можеш претендувати на роль господаря своєї долі і країни. Вчіться, щоб ні ви, ні ваші діти не були рабами ні в себе вдома, ні за кордоном. Світло знань виводить людей із темряви, робить їх щасливими, осяває глибоким змістом сутність нашого існування в цьому всесвіті»[4]. Наведені слова свідчать про те, що із рівнем освіченості людини Захаренко пов'язував не тільки

матеріальний стан людини та економічний статус країни. Він дивився набагато глибше. Освіта допомагає людині усвідомити сенс власного життя, знайти своє місце серед інших людей. Освітній заклад має випускати допитливих і всебічно освічених юнаків і дівчат, тому його найголовнішим завданням є прищеплення учням потреби вчитися усвідомлено, самостійно і цілеспрямовано. Педагог вважав, що усвідомлене ставлення школяра до навчання сприятиме формуванню позитивної навчальної мотивації, допоможе розвитку вміння планувати власну навчальну діяльність і здійснювати самоконтроль за її результатами. Потреба у самостійності опанування знаннями трактувалась Захаренком як шлях до інтеріоризації зазначеної цінності. Ефективність цього процесу у великій мірі залежить від усвідомленої цілеспрямованості особистості на досягнення конкретного результату.

Олександр Антонович був упевнений у тому, що для становлення високогуманної особистості необхідно формувати в неї почуття відповідальності як власної цінності. Людина, яка сприймає себе унікальною, самодостатньою особистістю, завжди прагне до вільного вибору, цінує свободу, негативно сприймає бажання інших маніпулювати собою, проявляє відповідальність за свої вчинки і поведінку. Виховуючи школярів, Захаренко вчив їх розрізняти поняття «свобода від...» (турботи за інших, допомоги старшим, відповідальності за скоєний вчинок тощо) і «свобода для...» (творчості, розвитку власних здібностей, ефективного спілкування з друзями і родичами тощо). Варто відмітити, що поняття «свобода від...» більше асоціюється із пасивністю, застоєм, безвідповідальністю; поняття «свобода для...» – із активністю, творчістю, відповідальністю. Людина щоденно, майже постійно знаходиться перед вибором. Слабка людина в ситуації вибору перекладає відповідальність на інших, сильна завжди бере відповідальність на себе. На думку Захаренка, дитина шкільного віку спроможна до рефлексивного сприйняття власної діяльності та оцінювання своїх вчинків. Для прикладу наводимо перелік питань, які він запропонував сахнівським школярам під час загальношкільної лінійки:

Від чого залежить стан душі людини?

Чому виникає бажання працювати?

Коли людина складає свій перший іспит?

В якій мірі ми впливаємо на оточуючий світ?

Під впливом кого/чого змінюється наша душа, думки?

Індивідуальний життєвий шлях. Коли ми вибираємо його?

Ваш внесок у збереження природи, здоров'я і радості людей.

Здібності: природа чи праця?

Від чого болить серце? Що ми пам'ятаємо усе своє життя?

Пошуки відповідей на зазначені питання надихали дітей на глибокі моральні міркування щодо визначення ступеня власної відповідальності не тільки за своє теперішнє і майбутнє життя, а й за долі інших людей та оточуючий світ[7].

Виходячи із твердження-аксіоми, що людина та її життя є найвищою цінністю у суспільстві, Олександр Захаренко у своїй педагогічній діяльності особливу увагу приділяв питанню збереження здоров'я школярів. Більше того, необхідність турботливого ставлення до дитячого здоров'я він вважав чи не найважливішою задачею навчального закладу і кожного педагога. У багатьох своїх виступах він, звертаючись до слухачів, наполегливо радив берегти і зміцнювати власне здоров'я. Аргументував свою наполегливість тим, що здоров'я необхідне не тільки для самої дитини, а й життя нащадків кожної людини у великій мірі залежить від здоров'я кожного із представників попередніх поколінь. Тобто, здоров'я окремої особистості впливає на міцність «козацького роду і національні традиції» [4]. Своєрідною панацеєю від хвороб Захаренко вважав мудрість предків, які залишили корисні поради щодо збереження здоров'я, серед яких знаходимо інформацію про раціональне харчування, гігієну тіла та душі, рецепти та лікувальні властивості лікарських рослин тощо. У великій мірі одужання від хвороби залежить від віри людини у сили власного організму. Крім того, педагог висловлював думку, що підлітки 9-10 років мають бути ознайомленими з будовою людини, повинні навчитися контролювати найменші відхилення в роботі свого організму та запам'ятовувати перевірені причини, в результаті яких це сталося. Для більш старших школярів він пропонував вивести формулу довголіття, попередньо повідомивши, що тривалість людського життя, за висновками вчених, має складати приблизно 120 років. Формула довголіття, виведена Олександром Захаренком, представляє собі дріб, у чисельнику якого такі складові: по-перше, правильне, науково-обґрунтоване харчування; по-друге, фінансові



можливості для харчування, профілактичного лікування, загартування; до цих двох складових необхідно додати власний розум, який дозволить краще організувати побут, і загартування, і самовдосконалення. Від отриманої суми необхідно відняти шкідливі звички (алкоголь, паління, наркотики) і бажано відняти спадкові патології. У знаменнику формули – стреси і нервові потрясіння, які можуть не тільки укорочувати життя, а й зупинити його. Формула, доведена з математичною точністю, була переконливим доказом того, що на світі немає нічого ціннішого за життя людини.

Певним інноваційним внеском Захаренка у теорію гуманістичних цінностей особистості можна вважати такий, як формування у школярів особистісного ставлення до мрії як до цінності. Ураховуючи вікові та психологічні особливості дітей, Олександр Антонович прагнув зацікавити їх нестандартними справами. Варто відмітити, що у багатьох випадках ініціаторами цікавих справ виступали самі діти, а їхні мрії і бажання були каталізаторами активної діяльності, до якої приєднувалися і батьки. За таких умов уміння дитини мріяти, по-перше, допомагало творчому усвідомленню всього, що її оточувало. По-друге, мрія збагачувала внутрішній духовний світ і формувала світосприйняття дитини. Таким чином, можна стверджувати, що розвиток притаманного дитині уміння мріяти сприяв формуванню її духовності.

Крім того, Захаренко вважав, що уміння мріяти нерозривно пов'язане з умінням втілювати наміряне у життя, а це називається цілеспрямованістю. Для цілеспрямованої особистості притаманна глибока спонукальна робота, спрямована на самовдосконалення на засадах активної діяльності. Таким чином, Олександр Антонович ставив за мету формування у школярів уміння поєднувати власні мрії з реаліями оточуючого життя у спільному прагненні довести задуману справу до завершення. «Школа — це постійне об'єднання маленьких душ навколо єдиної мрії, щоразу нової, щоразу захоплюючої і... здійсненої. Задумана мрія несла всіх на крилах впродовж усього навчального процесу, нанизуючи курси і предмети на єдиний стовбур, який називається «Знаннями», — підсумовував він у своїй останній книзі «Енциклопедія шкільного роду». Ще один позитивний аспект уміння дітей мріяти Захаренко вбачав у тому, що результатом втілення в життя нестандартних

дитячих мрій були грандіозні проекти – фонтан біля школи, музей, оранжерея, басейн тощо. Крім матеріальних результатів реалізації мрій сахнівських школярів, народжувались і нематеріальні, духовні цінності: краса, добро, турбота, ніжність, милосердя, любов тощо. На думку Захаренка, найщасливішими можуть вважати себе ті мрійники, які ще із шкільних років навчилися бути наполегливими, які поступово, крок за кроком, день за днем досягали поставлених цілей. «Мрійте, фантазуйте, перетворюючи бруд сучасної кризи, реалії сьогодення в красу вашого буття, – говорив педагог. – Хай серед пустелі «марення» завітнуть оазиси щасливих людей, що цінують гармонію, красу, задоволення і мрії».

У педагогічній спадщині Олександра Антоновича Захаренка поняття «добро» трактується як вихідна моральна цінність. Його авторська Педагогіка Добротворення ґрунтувалася на визначенні духовності як триєдиного синтетичного смислу, що акумулює поняття «істина» – «добро» – «краса». Можна сказати, що категорію добра Олександр Захаренко теж трактував як таку, що певною мірою акумулює в собі всі гуманістичні цінності. Що стосується проблеми інтеріоризації особистістю такої цінності, як добро, то близьким для Захаренка було таке визначення Кевіна Райана: «Сутність особистості людини полягає в тому, як вона знає добро, любить добро, чинить добро». Таким чином, найважливішими факторами для формування школяра як високоморальної, гуманістично спрямованої особистості Олександр Антонович вважав не тільки знання про добро і зло (когнітивний компонент), а й особистісне ставлення та діяльнісний компонент. Результативність виховної взаємодії між педагогом та вихованцем підвищується за умови, коли здійснюється інтегрований вплив на мислення, почуття та поведінку дитини.

Моральна свобода і відповідальність особистості проявляється в тому, чи здатна вона розрізнити поняття «добро» і «зло», свідомо і добровільно здійснювати вибір між добром і злом на користь добра. За умови єдності спонуки до здійснення доброго вчинку і результату вчинку, що відбувся, можна говорити про привласнення особистістю такого морального феномену, як добро. Варто наголосити на тому, що культивування такої морально-духовної цінності, як добро, у практичній діяльності Захаренка-педагога відбувалося через створення поведінкових ситуацій, які І.Д.Бех називає «вчинок-вдячність». Структурно вчинок-вдячність

має дві форми: добродійність та доброчинність. У сахнівській школі переважала доброчинна діяльність як така, що охоплювала широку спільноту і внаслідок цього була ціннісно вагомішою.

Список використаної літератури:

1. Захаренко О.А. Живімо за законами добра і краси. // Педагогічний вісник. - 1996. - №3. - С.4.
2. Захаренко О.А. Візитна картка школи. // Шкільний світ. – 1997. - № 4.
3. Захаренко О.А., Мазурик С.М. Становлення громадянина. - Товариство «Знання». - К., 1976.
4. Захаренко О.А., Захаренко С.О. 210 шкільних лінійок. – Сахнівка, 2002. – 295 с.
5. Захаренко О.А. Суперечливі думки // Дівочі Гори. – 2005, травень.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – Т. 4.
7. Захаренко О.А. Школа: з неї все починається // Під прапором ленінізму. – 1987.- № 9.- С.72-76.

## Зміст

<i>Роль учителя і школи у вихованні школярів</i>	<i>3</i>
<i>Знання сільських учнів – на рівень світових стандартів</i>	<i>18</i>
<i>Батьки і школа</i>	<i>22</i>
<i>Турбота про здоров'я дітей – головне завдання школи</i>	<i>25</i>
<i>Роль трудового виховання</i>	<i>27</i>
<i>Майбутнє країни — це діти</i>	<i>31</i>
<i>Загальнолюдські цінності</i>	<i>33</i>
<i>Крутенко О.В. Внесок О.А.Захаренка в теорію виховання гуманістичних цінностей особистості</i>	<i>38</i>

Видання підготовлено до друку та віддруковано  
редакційно-видавничим відділом ЧОІПОПП  
Зам. № 1166 Тираж 100 пр.  
18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1